

HUKUK VE SİYASET

TARAFSIZLIK [*]

Doç. Dr. Mehmet Ali Aybar

İst Ü. Devletler H. Doçenti

Geçen dünya harbinden önce, sonra, bu dünya harbinde:

Yirmi senelik nisbî barış devresinden sonra, bugün insanlık ikinci dünya harbine sürüklenmiş bulunuyor. Dünya devletlerinin çoğu, iki taraf halinde biribiriyle savaşıyor. Bazıları da tarafsızdır. Halbuki, geçen dünya harbi bittiği sıralarda, bundan böyle harbe tevessül edecek olan devlete karşı, diğer bütün devletlerin birlikte harekete geçecekleri söylenmiş, harb halinde tarafsızlığa yer bırakmayan bir dünya nizamının kurulması istenmişti. İstenilen dünya nizamı kurulmuş olduğuna göre, bu harbdeki tarafsızlığın hukuken cai olup olmadığını tâyin etmek lâzımdır. Burada, işte bu meseleyi incelemek istiyoruz.

Tarafsızlık müessesesinin kısa bir tarihçesini yaptıktan sonra, müessesenin, Milletler Cemiyeti Paktı temel olmak üzere, vücuda getirilen geçen harb sonrası dünya nizamı ile münasebetlerini tetkik edeceğiz. Bu arada tarafsızlık telâkkisinin istihalelerini de, hususiyle bu harb'eki istihalelerini de göstermeğe çalışacağız.

* * *

Tarafsızlık nisbeten yeni bir mefhumdur. Eski harblerde muhariplerle, gayri muhariplerin karşılıklı münasebetlerini, haklar ve vazifeler tâyin etmek suretiyle tanzim eden bir müessese mevcut değildi. Harbe iştirak etmeyen devletin, muhariplerden birine yardım etmesine cevaz vardı. Tarafsızlıktan, XVII' ci asra gelene kadar devletler hukuku kitapları bile bahsetmez. Söylendiğine göre tabir, ilk defa 1620 de kullanılmıştır [1].

[*] 24/3/943 tarihinde S. B. O. da verilen konferans.

[1] K. Strupp - Eléments du droit international public - Paris 1930 T. 2 - p. 393.

Müessesenin tatbikata intikali ise, bundan da sonradır. Devletler, ancak XVIII ci asrın nihayetlerine doğru tarafsızlığa yer vermeğe başlamışlardır. Fakat, tarafsızlık, asıl geçen asırda inkişaf etti. Filhakika, 1780 ile 1800 senelerinde bazı devletlerin tarafsızlıklarını silâhla korumaları, Birleşik Amerika'nın Avrupada çıkan harblete karışmaması, İsviçre'nin, Belçika'nın, Lüksemburg'un daimî surette tarafsızlaştırılmaları, deniz harblerinde, tarafsızların haklarını belirten 1856 Paris deklarasyonunun imzalanması tarafsızlık kaidelerini billûrlaştırdı. O derecedeki, tarafsızlık Devletler Hukukunun kanunlaşan mahdut maddelerinden biri oldu: Bilindiği gibi, ilk sulh konferansının temennileri üzerine, ikinci La Haye konferansı tarafsızlık kaidelerini iki mukavelede toplamıştır.

Tarafsızlık, iki yahut daha ziyada devlet arasındaki harbe bir devletin ihtiyariyle iştirâkten çekinmesi demek olduğuna göre, müessesenin, tesanüt ve müşterek mesuliyet duygularından mahrum bulunan devletler cemiyetinin malı olduğu muhakkaktır.

Şairin,

*«Vücudu her birinin başka âlemdir hakikatta
olur anın için ehlidil cibanda infirad üzer»*

dediği gibi, devletler geçen asırda, mutlak hâkimiyet haklarına dayanarak infirad üzere yaşarlardı. Menfaatleri çatışıp harbe tutuştukları zaman bile bu yalnızlığın bozulmasını istemezler, harbi, muhariplerin işi telâkki ederlerdi. Binaenaleyh, harbe iştirâk etmeyen devletler, tarafsızlıklarını ilân edip hâdiselerin cereyanına lâkayıt kalırlardı.

Esasen mutlak hâkimiyet prensibi de bunu icabettirmektedir. Harb açmak, iştikak ettiği hâkimiyet gibi, mutlak bir haktır. Her hangi bir sebeple, hattâ hiç sebepsiz, devletler biribirlerine harb ilân edebilirler [2]. Harbe tutuşan devletler, haklarını kullandıklarına nazaran, harbe iştirâk etmeyen devletlerin muhariplerden birini iltizam etmesi câiz değildir. Tarafsız kalmalıdır. Buna mukabil, tarafsızlığını ilân eden devletlerin de harb hareketlerinden doğrudan doğruya zarar görmemeleri lâzımdır: muharipler, harb ilân etmedikçe, tarafsızların harb dışı vaziyetlerini bozamazlar.

Görülüyor ki, ademi müdahale esasına dayanan tarafsızlık, zamanın içtimaî realitelerine olduğu kadar, hukuki telâkkilerine, hattâ insanî ve ahlâki duygularına da uygun bir müessesedir. Evet, hattâ insanî ve ahlâki

[2] Mukaveleden doğan borçların tahsili işinde zor kullanılmasını tahdit eden Porter Anlaşmasıyla, La Haye mukavelelerinin harp ilânı hakkındaki hükümleri istisna edilecek olursa geçen dünya harbinden önce, harb hakkının hemen hemen mutlak mahiyetinden şüphe edilemez.

duygularına... Zira, geçen dünya harbinden önce tarafsızlığın barışa bizme^r ettiği de iddia edilirdi. Denilirdi ki, tarafsızlık harbi mevziileştirir: neticeten dünyanın büyük bir kısmında normal hayat şartlarının eskisi gibi devamını mümkün kılar.

Fakat, 1918 den sonra vaziyet değişti. İctimaî tesanüt kanununun devletler cemiyetinde de hüküm sürdüğü iddia edilmesi üzerine, mutlak hâkimiyet prensibi sarsıldı. Sarsıntı, tabiatyle, tarafsızlık müessesesinde de hissolundu.

Denildi ki, ferdler gibi, devletler de - nihayet, devletlerin de ferdlerden teşekkül ettiği unutulmamalıdır. - Evet ferdler gibi, devletler de yalnız yaşamazlar. Yaşamak için devletler de, birbirlerinin maddî manevi yardımlarına muhtaçtırlar. Her devlet ötekine, içtimai münasebetlerin çeşitli bağları ile bağlıdır. Bütün dünya devletlerini kavrayan devletler cemiyeti, hayal değil realitedir. Binaenaleyh, her cemiyet gibi, bu cemiyetin de bir nizamı, adalet üzerine müesses bir sulh nizamı olmalıdır. Nasıl ferdler için hürriyet hakkı mutlak değilse, devletler için de hâkimiyet hakkı öyledir. Mutlak hâkimiyet devletleri gayri içtimai hareketlere, harbe sürükler. Bundan böyle, ihtilâflar barışçı vasıtalarla halledilmelidirler. Fakat, ihtilâfların barış yolu ile halline yarıyan müesseselerin kurulmasına rağmen, yine harbe teşebbüs eden devlet çıkarsa, öteki devletler artık eskiden olduğu gibi harbe lâkayt kalamazlar. Harp, müşterek emniyeti ihlâl eden bir suçtur. Tarafsızların harb dışı vaziyetleri, kendilerine harb ilân edilmek suretiyle, muhariplerce her zaman bozulabileceğinden, tarafsızlığın, bir sulh unsuru olduğu hakkındaki iddia da doğru değildir. Müşterek mesuliyet esasına dayanan müstakbel dünya nizamında tarafsızlığa yer olmayacaktır.

Geçen dünya harbinden sonra, fikirler işte bu merkezde idi. Sözden, realiteler âlemine geçilince, gerçi bir dünya nizamı kuruldu; fakat, tasavvur edilen nizamlar, tahakkuk ettirilen nizam birbirine benzemedi. Kurulan nizam, ne tamamıyla harbi, ne de tarafsızlığı kaldırmış, eskiye nispetle yalnız bir derece farkı vücade getirmiştir.

Bunun böyle olması, bazı müelliflerin iddia ettikleri gibi, iyi mi olmuştur [3] ? Yoksa daha mükemmel bir nizamın kurulması mı lâzımdı? Yapılandan daha iyisini yapmak mümkün miydi? Bu hususları münakaşa

[3] Ezcümle K. Strupp, Milletler Cemiyeti Paktının kesin hükümler ihtiva etmemesini zamana uygun bularak alkışlar. Bakınız: K. Strupp - Les Règles générales du droit de la Paix (extrait du Rec. des Cours) Paris 1935 - p. 324.

etmeden, tarafsızlık müessesesinin yeni nizam muvacehesindeki mevkiini tâyine çalışacağız.

* * *

İlk bakışta, geçen harb sonrası dünya nizamının, biraz evvel hülâsa edilen fikirleri tahakkuk ettirdiği zannolunur. Çünkü, Milletler Cemiyeti Paktı, harbi, bütün devletleri alâkalandıran bir hâdise olarak tavsif etmiş, harbe karşı mücadelede bütün devletlerin elbirliği etmelerini esas itibarıyla kabul eylemiştir. Paktın 11 ci maddesi, «doğrudan doğruya cemiyet âzasından birine taallük etsin etmesin, her hangi bir harb yahut harb tehdidi cemiyetin bütününü ilgilendirir» der. 16 cı maddesi de, «cemiyet âzasından biri 12, 13 yahut 15 ci maddelerdeki taahhütlerine aykırı olarak harbe tevessül ettiği takdirde, cemiyetin diğer bilûmum âzalarına karşı filen harbe tevessül etmiş addolunur» diyerek, âzanın harb karşısındaki mütesanid vaziyetlerine bir kere daha işaret ettikten sonra, mütearrıza karşı müştereken tatbik olunacak zecrî tedbirleri gösterir. Fetih harblerini meneden 10 cu madde de, «cemiyet âzaları, bilûmum cemiyet âzasının halen mevcut ülkelerinin bütünlüğü ile siyasi istiklâllerine riayet etmeyi, bu bütünlükle istiklâli her hangi bir haricî taarruza karşı muhafaza eylemeği taahhüt ederler» demektedir.

Bu sarahat karşısında, Milletler Cemiyeti Paktının tarafsızlığı ortadan kaldırdığına hükmetmek icabetmez mi? Milletler Cemiyeti konseyi bu suale müsbet cevap vererek, 13 şubat 1920 tarihli deklarasyonunda, cemiyet âzalarının taahhütleriyle tarafsızlığın telif edilemeyeceğini beyan etmiştir.

Konseynin otoritesi ne olursa olsun, paktın öteki maddeleri de nazara alınınca, bu hükmü mutlak olarak kabule imkân bulunmadığı görülmür: bir kere pakt âzalara, her çıkan harbde müştereken hareket etmek vecibesini yüklemiş değildir. Milletler Cemiyeti Paktı, kanonistlerin asırlarca evvel yaptıkları bir tefriki kabüllenererek, harbleri, haklı, haksız diye ayırır. Prensip olarak, âzalar yalnız haksız harblerde müttehiden hareket etmekle mükelleftirler. Sonra haksız harblerde elbirliği etmenin her vakit tarafsızlığı bozar bir mahiyet alacağı da şüphelidir. Nihayet cemiyet âzası olmayan devletler arasında çıkan harpleri de unutmamalı binaenaleyh, hakikati öğrenmek için sual, Milletler Cemiyeti Paktı tarafsızlığı ortadan kaldırmış mıdır? şeklinde değil de - zira bu suale verilecek cevap hayırdır - tahdid edildiği anlaşılan tarafsız kalma hakkı, bundan böyle acaba hangi hallerde kullanılabilir? şeklinde sorulmalı, muhtelif ihtimaller sırasıyla gözden geçirilmelidir.

Milletler Cemiyeti Paktı, biraz evvel de işaret ettiğimiz gibi, harbi kaldırmış değildir. Ancak barışçı vasıtalara müracaat edilmeksizin açılan harblerle, fetih maksadiyle yapılan harbleri menetmiştir. Fakat, âza devletlerin, paktın hükümlerini ihlâl etmeksizin de harbe tutuşmaları mümkündür. Müellifler, meşru yahut haklı denilen bu harblerin, aşağıdaki hallerde bahis mevzuu olacağını söylerler [4]:

1 — Malûm olduğu üzere paktın 12 ci maddesi ihtilâfların halli hususunda, âzalara terdidi bir mükellefiyet yükleterek, bunların, ya tahkim ya kaza yolu ile, yahut konsey veya asamble vasıtasıyla hallini istemiştir. Devletler ihtilâfı konseye havale ettikleri takdirde, 15 ci madde hükümlerine göre konseyin ittifakla karar vermesi, ihtilâf asambleye gidecek olursa asamblenin de, konsey âzalarının tasvibi diğer âzaların da ekseriyetiyle bir karara varmış olması şarttır. Bu nisap dahilinde verilen kararlara uyan taraf aleyhine âzalar harb açmazlar. Fakat, kararda aranılan nisap bulunmaz ise, 12 ci maddenin tâyin ettiği üç aylık müddet beklendikten sonra, ihtilâf silâhla hallolunabilir.

2 — Verilen karara, haksız çıkarılan taraf uymayıp, pasif kalırsa, öteki taraf, hakkını elde edebilmek için, üç aylık müddetin müruru ile harb açabilir.

3 — Verilen kararın her iki tarafca reddedilmesi halinde de, - bittabi üç aylık müddetin geçmesi şartıyla - harb meşrudur. Filhakika, kararın, uzlaştırma esası üzerine verilmiş olması takdirinde, taraflardan hiç birini tatmin etmemesi pekâlâ kabildir.

4 — Şayet ihtilâfın mevzuu 15 ci maddenin 8 ci bendinde tasrih edilen neviden olur, yani ihtilâf, devletler hukukunun, devletlerin münhasır selâhiyetlerine terk eylediği bir meseleye taallûk eder, bu husus da konsey yahut asamblece tasdik edilirse, üç aylık müddet beklendikten sonra, harb yine caiz olur. Mamafih bu noktanın müellifler arasında ihtilâflı olduğu da kaydedilmelidir.

5 — Burada pakt hükümlerini nakzetsinmeyen harbler sayıldığına göre, bu dört hale dahili harbleri de ilâve etmek gerektir. Zira, asilerin muharip olarak tanınmaları halinde, dahili harblerin, milletler arası harb mahiyeti iktisap edeceği malûmdur.

[4] G. B. Whitton, Lahey'de tarafsızlık hakkında verdiği derslerde bu noktaları büyük bir vukuf ile incelemiştir. Bakınız: G. B. Whitton - La Neutralité et la Société des Nations - Rec. des Cours - T. 17, p. 475 et suiv.

6 — İhtilâfları halletmekle mükellef bulunan makamların, kararlarını muayyen müddetler içinde vermeleri lâzımdır. İhtilâfın bu müddetler dahilinde karara bağlanmadığı takdirde de harbe müsaade vardır.

Sayılan şu altı hal, paktın tanzimi sırasında, istenerek yahut başka türlü yapmak mümkün olmadığı için, harbe açık bırakılan kapulardır. Fakat, bir de, Milletler Cemiyetinin bütün dünya devletlerini sinesinde toplıyan bir teşekkül olmaması yüzünden tecviz edilmesi gereken harbler vardır: âza olmıyan devletler, yahut âza devletlerle âza olmıyanlar arasındaki harbler... Men edici hükümlere tâbi olmadıkları için, - 17 ci madde hükümleri tatbik edildiği haller müstesna - esas itibariyle bunları da, müsaade olunan harbler meyanına ithal edebiliriz.

Demek oluyor ki, bütün bu hallerde harb, dolayısıyla tarafsızlık eskisi gibi mümkündür. Ancak şurası kayda şayandır ki, harbe müsaade olduğu hallerde 10 cu madde hükümleri nazara alınacaktır: harbin fetih maksadiyle yapılması, yahut bu neticeyi doğurması memnudur. Binaenaleyh, haklı harb 10 cu madde hükümlerini nakzeder mahiyet alır almaz, bidayette tarafsız kalmış olan âza devletlerin, bu vaziyetlerini muhafazalarına imkân kalmaz. Taarruza uğrayan devlete yardım için pakt hükümlerine uyularak, elbirliği edilmesi gerektir.

Burada, paktın tarafsızlığa yeni bir manâ verdiği de işaret olunmalıdır. Haklı harblerde tarafsızlığa yer olduğunu söyledik; şimdi ilâve edelim: bu nokta müellifler arasında münakaşalı olmakla beraber, yukarıdaki hallerin çoğunda, tarafsızlık, ihtilâfla alâkası olmıyan âzalar için hak değil, vazifedir.

Eskiye nazaran bunun büyük bir yenilik olduğu muhakkaktır. Tarafsızlık bir hak olarak telâkki edilince, bundan her zaman vazgeçilebileceğini de kabul etmek icabeder. Halbuki, tarafsızlık vazife olunca iş değişir: tarafsız devlet, harbin başından sonuna kadar bu vaziyeti muhafaza ile mükelleftir.

Milletler Cemiyeti Paktı, biraz evvel görüldüğü veçhile, harbe istisnai hallerde müsaade etmiştir: ihtilâfın barışçı yollarla halledilememiş olması yahut barışçı vasıtaların kullanılmasına, ihtilâfın nevi itibriyle imkân bulunmaması takdirinde harb caizdir. Fakat, yalnız ihtilâf halinde bulunanlar için caizdir. Binaenaleyh bidayette ihtilâfa yabancı olan, paktın derpiş ettiği barışçı vasıtalara henüz müracaat etmemiş bulunan bir devletin, sonradan tarafsızlıktan vazgeçmesine cevaz yoktur.

Tarafsızlığı bir vazife saymış olmakla, pakt, harblerin mevziileşmesi yolunda ciddî bir adım atmıştır. Harb tamamiyle bertaraf edilemediğine göre, bunun bir kazanç olduğu muhakkaktır. Gerçi paktan önce de, tarafsızlığın bunu temin ettiği söylenmişti. Lâkin, sonradan, hem tarafsızların, hem muhariplerin, harb ilân etmek suretiyle bu vaziyeti her zaman bozabilecekleri düşünülerek, bu sözün doğrulğu şüpheli görülmüştür.

Halbuki pakt hükümlerine göre, tarafsızlığın bozulması, haksız harbe yol açacağından, zecrî tedbirlere müracaatı icabettirir. Bu muamele-ye maruz kalmayı göze almak kolay değildir.

Haklı, haksız harblerden, devletlerin elbirliği ederek harple mücadele etmelerinden, harblerin mevziileştirilmesinden bahsediyoruz. Halbuki, insanlığın, şimdiye kadar gördüğü en korunç harb içindeyiz. Sözlerimizin, devekuşu hikâyesini hatırlatmasından korktuğumuz için, daha ileri gitmeden, müsaadenizle bir parantez açacağız.

Hukuk, muayyen evsafdaki kaidelerin ilmidir. Hukukçu, kaideler dünyasında yaşar; tıpkı musikişinasın sesler dünyasında, riyaziyecinin adedler âleminde yaşadığı gibi... Nasıl kötü çalınması, bilfarz, Beethoven'in beşinci senfonisinin kıymetine hâlel getirmez, yanlış bir hesap Euclide postülatomlarının sihhatinden bir şey eksiltmez ise, hukuk kaidelerinin ihlâli de muteberliklerini değiştirmez. Bir hukuk kaidesi, ancak başka bir hukuk kaidesiyle ilga edildiğine göre, bir hukuk nizamının mer'î olup olmadığını kestirmek için, realitelere en aykırı hükümlerin bile ele alınması lâzımdır. Binaenaleyh hukukçu sıfatiyle, sulhu korumak gayesiyle vazedilmiş olan kaidelerin tahlili, harb içinde de olsa vazifemizdir. Kaldı ki, şahsen hukuk ilminin realitelerle alâkasız bir suret ilmi olduğuna kanî bulunmamız [5], hâdiselerin kat'î hücumları karşısında bile soğuk kanlılıkla kaideler dünyasında kalmamızı kolaylaştırır.

Parantezi kapatarak tekrar mevzuumuza avdet edelim. Dedik ki, haklı harb hallerinin çoğunda tarafsızlık vazifedir. Fakat, böylelikle paktın eski infirad siyasetine avdet etmiş olduğu zannedilmemeli. Zira, unutulmamalıdır ki, 3, 4, 11, 19 cu maddeler, âzalara, sulhu tehlikeye düşüren her ihtilâfı halletmek vecibesini yüklemiştir. Binaenaleyh tarafsız devletler, harb haklı da olsa, lâkayt kalmayıp harbe biran evvel nihayet vermek için dostane teşebbüslerde bulunacaklardır.

[5] Bilgi nazariyesi bakımından, hukuk ilminin şe'niyet ilmi değil, suret ilmi sayılması lâzım geldiğini aşağıdaki yazıda isbata çalışmıştık. Bakınız:

Mehmet Ali Aybar - Şe'niyetci telâkkilere karşı, suri bir hukuk telâkkisinin müdafaasına teşebbüs - Hukuk Fakültesi mecmuası İstanbul 1941 - cilt VII - s. 4.

Hülâsa, demek oluyor ki, haklı harplerde tarafsızlık, bazı değişikliklerle hemen eskisi gibi bakidir. Haksız harblere gelince, acaba Milletler Cemiyeti Paktı haksız harblerde tarafsızlığı kaldırmış mıdır? Bu suale cevap vermeden paktın haksız addettiği harbleri görelim:

- 1 — Barışçı vasıtalara müracaat olunmaksızın girişilen harbler.
- 2 — Karardan sonra beklenmesi gereken üç ay henüz geçmeden başlanılan harbler.
- 3 — Barışçı vasıtaların kararına uymuş olan tarafa karşı açılan harbler.
- 4 — Nihayet, bazı müelliflere göre de [6], Milletler Cemiyetince yapılan, pakt hükümlerine uyma teklifi reddedilerek, yahut teklif kabul edilse bile 12, 13, 15 ci madde hükümlerine uyulmıyarak, biri hattâ her ikisi de âza olmıyan devletler arasında çıkan harbler [7].

Bunlara, 10 cu madde hükümlerine aykırı olan harbleri de ilâve etmek gerektir. Âza devletler, mezkûr maddede, diğer bütün âzaların ülke bütünlüğü ile siyasi istiklâllerine riayet etmeyi ve ettirmeyi taahhüt etmiş bulduklarından, bidayette haklı sayılan harbler de, âzalardan birinin ülke bütünlüğü ile istiklâllerini ihlâl edici mahiyet alır almaz haksız olurlar.

Haksız harbe girişmek ağır neticeler doğuran bir muameledir. Meşhur 16 cı maddede, haksız harblerin, cemiyetin bilûnum âzası ile mütearrız arasında fiilen harb hali, yarattığı beyan olunduktan sonra, cemiyetin suçluya karşı alacağı zecrî tedbirler gösterilmiştir. Bunlar bilindiği gibi, iktisadî ve askerî müeyyidelerdir.

Müeyyideler, bütün âzalarca tatbik edileceğinden, artık tarafsızlığın bahis mevzuu olamayacağı düşünülebilir. Nitekim, İsviçrenin, daimi

[6] Ezcümle: L. Le Fur - Précis du droit international public - Paris 1937 - p. 297.

[7] Kanaatinizce burada bir tefrik yapmak lâzımdır:

Âza olmıyan devletin, cemiyetçe yapılan teklifi kabul etmiyerek, yahut etse de 12, 13, 15 ci maddelere aykırı, olarak bir âza devlete harb açması halinde, cemiyet âzaları, 10 cu maddede diğer bütün âzaların ülke bütünlüğü ile siyasi istiklâllerine riayet etmeyi ve ettirmeyi taahhüt etmiş bulduklarından, bu harbin haksız sayılması mümkün ise de, her ikisi de cemiyet âzası olmıyan ve pakt hükümlerine uymayı arzu etmiyen devletlerin harbini «reis inter alios acta nec prodest nec nocet» prensibi mucibince haksız addetmeğe hukuken imkân yoktur.

Meseleyi, yaptığımız tefriki nazara almadan mütalâa eden K. Strupp, prensibi her iki hale de teşmil ederek, Milletler Cemiyetinin harekete geçmesini hakiki bir müdahale, yani milletler arası bir suç sayar. Bakımın: K. Strupp - zikredilen eser - T. 2 p. 466.

tarafsızlığına halel gelmemek şartıyla cemiyete âza alınması, mesele olmuş, uzun münakaşalara sebebiyet vermiş, nihayet bu vaziyet istisnai bir hal olarak kabul edilmiştir.

Fakat, burada da acele etmek doğru değildir. Hüküm vermezden önce, 16 cı maddede derpiş olunan müeyyideleri ayrı ayrı gözden geçirmek lâzımdır.

Bu vesile ile, tarafsızlığın, müeyyidelerin tatbikiyle bir münasebeti bulunmadığının da söylenmiş olduğunu kaydedelim: bazı müellifler, tarafsızlıktan bahsedilebilmesi için ortada bir harb olması lâzım geldiğini, halbuki, cemiyetçe, müeyyidelerin tatbikinin harb sayılamıyacağını, bunların zabıta tedbirleri olduklarını ileri sürerek, müeyyidelerin tatbikine iştirakin tarafsızlığı bozmadığını iddia ettiler [8].

Meselenin münakaşası bizi uzaklara götürebilir. Bilhassa cemiyet âzası olmıyan devletlerin, bu iddiayı hukuki sayacaklarını şüpheli gördüğümüzden, müeyyidelerle tarafsızlık arasındaki münasebeti, iddia varit değilmiş gibi, incelemeye koyulacağız.

Ele evvelâ iktisadî müeyyideleri alalım. Paktn nakzi halinde âzalar:

1 — Mütaarrızla ticari ve malî bilûmum münasebetlerini hemen katedecekler.

2 — Kendi vatandaşlarının, paktı nakzeden devletin tabaası ile her türlü münasebetlerine mani olacaklar;

3 — Müteaarrız devlet tabaası ile, cemiyet âzasında olsun olmasın, diğer her hangi bir devlet tabaası arasında ticari malî ve şahsi bilcümle münasebetleri keseceklerdir.

Birinci şıkkın tarafsızlıkla kabili telif olduğu aşikârdır. Tarafsız devletler muharipler ile malî ve ticari münasebetlerini devam ettirmek mecburiyetinde değillerdir.

İkinci şık daha naziktir. Zira, kendi vatandaşlarının, paktı nakzeden devlet tabaası ile her türlü münasebetlerine mani olabilmek için, devletin, tarafsızlıkla uzlaştırılması müşkül bazı tedbirler alması, bilfarz ülkesinde ikamet eden mütaarrız devlet tabaasını göz altı etmesi icâbeder. Mamafih, «tab'a» tabiri «ehali» manasına alınmış, zorluk da bu suretle bertaraf edilmiştir.

[8] G. Scelle - Précis du droit des gens - Paris 1932 - première partie - p. 130.

Üçüncü şıkka gelince, «tab'a» tabirinden burada da «ehali» manası çıkarılmıştır. Fakat tedbirin ne şekilde tatbik edileceğini pakt göstermiş olmadığı için, müşkül bundan ibaret değildir. Başka devletlerin, hususiyle âza olmıyan devletin tabaası ile, mütaarrız devlet tabaasının münasebetleri nasıl kesilecektir? Müellifler boykotaj, ambargo gibi tedbirlerden başka, bir de ablukadan bahsederler. İş buraya varırsa, üçüncü tedbirin, tarafsızlıkla zor telif edilebileceğini kestirmek güç değildir.

Nihayet 16 cı madde, iktisadî ve malî tedbirlerin tatbikinden hasıl olacak zarar ve mahzurları asgariye indirmek, yahut mütaarrız tarafından, içlerinden birine tevcih edilen hususi bir tedbire mukavemet etmek için, âzaların birbirlerine mütekabil yardımlarda bulunacaklarını tasrih etmiştir.

Şayet tatbik olunan iktisadî müeyyidenin kendisi tarafsızlığa aykırı değilse, müeyyideyi tatbik eden devlete yapılan yardımın da tarafsızlığı bozmayacağını kabul etmek lâzım gelir.

Hülâsa, iktisadî müeyyidelerin yekten tarafsızlığı kaldırdığı söylenemez. Her hâdisede vaziyet değişebilir. Bunların tatbiki bazı hallerde tarafsızlığa yer bırakmaz ise de, bazı tatbik şekillerinin tarfsızlıkla uyduğuna gördük.

Geçelim şimdi askerî müeyyidelere:

Malûm olduğu üzere, konsey, paktın nakzı takdirinde, cemiyet taahhütlerine riayeti temin ettirmek için lâzım olan silâhlı kuvvetlerin teşkiline, cemiyet âzasının iştirâklerini, alâkadar hükümetlere tavsye etmek vazifesiyle mükelleftir.

Bu bapta şu noktaların nazara alınması lâzımdır:

Evvelâ, askerî kıtalara geçit verme mecburiyeti müstesna, askerî tedbirlerin tatbiki âzalar için ihtiyaridir. Konsey ancak tavsiyede bulunur.

Saniyen, konsey askerî müeyyidelerin tatbikine ittifakla karar verecektir. Halbuki, ihtilâf halinde bulunan taraflar da reye iştirâk ettiklerinden, ittifak olması çok şüphelidir [9].

[9] Paktın 4 cü maddesinin 5 cü bendi, «konseyde temsil edilmeyen her hangi bir cemiyet âzası, kendisini hassaten alâkadar eden bir mesele konseyde müzakere edildiği zaman meclisê bir mümessil göndermeğe davet olunur» der.

Konseye, paktın nakzedilip edilmediğini, ihtilâf halinde bulunan âzaların reyini nazara almadan tâyin etmek selâhiyeti veren 16 cı madde tâdili, tasdik edilmediğinden mer'iyete girmemiştir. Bakınız:

Actes de la 2 e Assemblée de la Société des Nations, Scéances des Commissions, T. 1 p. 68 93, 171 - 176, 340, 355 et suiv, 380 et suiv.

Bu noktalardan kat'an nazar, esasen paktın ruhu, harb hareketlerine en son müracaat edilmesi merkezinde olduğundan, askerî tedbirlere, her çareye başvurulduktan sonra tevessül edileceği de unutulmamalıdır.

Fakat, biran için askerî müeyyidelerin tatbik olunduğu farzedilse bile, yine tarafsızlığın mümkün olduğu haller bulunabilir:

İktisadî müeyyidelerden, tarafsızlıkla telifi kabil olanları, sırf desteklemek için alınan askerî tedbirler tarafsızlığı bozamaz. Askerî müeyyidelerin tatbikini âzalardan yalnız bir kısmının deruhte etmiş olması halinde de, diğer âzalar tarafsız kalırlar.

Mamafih, bunların istisnai vaziyetler olduğu, kaideten askerî müeyyidelerin tatbiki ile tarafsızlığa yer kalmadığı söylenmelidir.

Askerî kıtalara geçit verme mükellefiyetine gelince, bunun tarafsızlıkla uzlaşıp uzlaşmaması, geçen kuvvetlerin tarzı istimaline bağlıdır. Harb fiillerine tevessül edilmedikçe, - meselâ kuvvetler bir hududu kapamak maksadiyle geçirilmiş olabilir - tarafsızlık ihlâl edilmiş olmaz. Fakat, meselenin çok nazik olduğu muhakkaktır [10].

Buraya kadar 16 cı maddenin âza devletlerce normal şartlar altında tatbik edildiğini göz önünde tuttuk. Halbuki, unutmamak lâzımdır ki, 16 cı maddenin tatbiki mecburî olmakla beraber, paktın nakzedilmiş olup olmadığını, her müşahhas vaziyette âza devletler bizzat tâyin ederler. Binaenaleyh, âzalardan biri, paktın nakzini kabul etmediği, yahut etse bile, iç hukuku bakımından bu hususdaki kararı geciktirdi takdirde tarafsız kalacak demektir.

Bundan başka, âza devletlere, bilûmum cemiyet âzasının ülke bütünlüğü ile siyasi istiklâllerine riayet etmek ve ettirmek mükellefiyetini tahmil eden 10 cu madde için de aynı mülâhazalar variddir. Filhakika, bahis mevzuu olan vecibenin hukukiliği kabul edilse de, - bu vecibenin sırf ahlâki olduğu da iddia edilmiştir - evet, bu vecibenin hukukiliği kabul edilse bile, mütaarrız tarif edilmiş olmadığından, her âza devlet tecavüzün vaki olup olmadığını serbestçe bizzat tâyin edecektir. Şu halde bazı âzaların, konseyin teklif edeceği tedbirlere iştirâk etmemeleri, yani tarafsız kalmaları yine mümkün olacaktır.

Hülâsa, varılan netice şudur: Milletler Cemiyeti Paktı tanzim edildiği sıralardaki iddialar hilâfına, tarafsızlık, devletler arası münasebetlerden kalkmış değildir. Haklı harblerde caizdir; haksız harblerde ise -

[10] Bütün bu noktalar için, bakınız:

J. B. Whitton - Zikredilen eser - Chapitre 3.

prensip caiz olmamasını icabettirmekle beraber-tarafsızlığa yine yer vardır.

Fakat, tesanüd fikrinin tarafsızlık mefhumunda derin izler bıraktığı unutulmamalıdır. Harblerin, haklı, haksız diye ikiye ayrılması; haksız harb halinde suçluyu te'dip için, devletlerin elbirliği etmeleri esasının kabul edilmiş olması, tarafsızlık müessesesini temelinden sarsmıştır. Biraz evvel haksız harblerde de tarafsız kalılabileceğini söyledik; evet, paktın boşlukları buna imkân veriyor. Lâkin, zecrî tedbirler, âzaların büyük bir ekseriyeti tarafından tatbik edildiği takdirde, bu boşluktan istifade ederek tarafsız kalmak yolunu tutan devletin, vaziyetini meşru gösterebilmesi güçtür. Ahlâki, siyasi, hattâ hukuki mülâhazalara dayanılarak, elbirliği siteminin işlemesine, infirad siyasetiyle engel olan âza devletin, yola getirileceğini zannediyoruz. Fakat, bunun için, milletler arası tesanüde, devletlerin samimiyetle inanmaları, tesanüd fikri ile devletlerin müsavattı esasının başarılmaması lâzımdır.

* * *

Gelelim bu harbe. Tarafsız devletler mevcut olduğuna göre, acaba ikinci dünya harbi haklı bir harbidir? Yoksa, haksız bir harbidir de, bu devletlerin tarafsızlıkları uhdelere düşen vazifelerin yapılmamış olmasından mı ileri gelmiştir? Yahut, haksız bir harb olmakla beraber, tarafsız kalan devletler, paktın, biraz evvel gördüğümüz boşluklarından istifade mi etmişlerdir?

Fakat, bu suallere cevap aramazdan evvel şu meselenin halli icabeder: acaba geçen harb sonrası dünya nizamının temeli olan Milletler Cemiyeti Paktı halâ mer'imidir?

Bilindiği gibi, bir hukuk kaidesi, başka bir hukuk kaidesi ile ilga edilmiş olmadıkça yürürlükte kalır. İlga, ya sarih ya zımni, ya yazılı bir hukuk kaidesi, yahut âdet hukuku ile olur. Bir hukuk kaidesinin ilga edildiğine, nihayet metrukiyet neticesinde de hükmedilebilir.

Devletler, Milletler Cemiyeti Paktını yeni bir muahede ile sarahatan ilga etmiş olmadıklarına göre, paktın mer'i olup olmadığını ikinci yoldan aramak gerektir. Bu maksatla son hâdiseleri birer birer gözden geçirerek, devletlerin bu hususdaki iradelerini belirtmeğe çalışacağız. Üzerinde durulması lâzım gelen hâdiseler şunlardır:

1 — Südetler meselesinde, - sulhü ciddî şekilde tehlikeye düşüren ilk hâdise olduğu için bundan başlıyoruz. - Südetler meselesinde, alâkalı

devletler, doğrudan temasları Milletler Cemiyeti kanalına tercih ettiler. Harb, Berchtesgaden mülâkatları Münih konferansı ile önlendi.

2 — Mart 1939 da Çekoslovakyanın tarihe karışmasına Milletler Cemiyeti lâkayt kaldı.

3 — Harbe hemen takaddüm eden günlerde Birleşik Amerika Reisi, Holanda Kraliçesi, Belçika Kralı sulhü kurtarmak için ümitsiz teşebbüslerde bulunurlarken, Cenevre sakittir.

Halbuki, paktın 11 ci maddesi ilk fıkrasında, «sarahaten beyan edilmiştir ki, cemiyet âzasından birine doğrudan doğruya taalûk etsin etmesin, her hangi bir harb yahut harb tehdidi cemiyetin bütününü ilgilendirir, cemiyet milletler sulhünün müessir bir surette korumağa yararlığı tedbirleri almak mecburiyetindedir. Böyle bir halde cemiyet âzasından her hangi birinin talebi üzerine, umumi kâtip konseyi hemen içtimaa davet eder» denmektedir.

4 — Uzun bir gerginlikten sonra, Almanya ile Polonya arasında harbin başlaması da, Milletler Cemiyetini harekete geçirmedi. Milletler Cemiyeti Umumi kâtibi, harbin ilk günlerinde beyanatta bulunarak, cemiyet eserinin son hâdiseler dolayısıyla inkıtaa uğramasına rağmen istikbalden ümit kesmediğini söylemekle iktifa etti.

5 — Fransa ile İngiltere hükümetleri, Milletler Cemiyeti âzasından Polonyaya taarruz etmesi üzerine 3 eylül 1939 dan itibaren Almanya ile harb halinde olduklarını Milletler Cemiyeti Umumi kâtipliğine resmen bildirdiler ve keyfiyetin, âza devletlere iblâğını istediler.

Gönderilen vesikalarda, Fransa ve İngilterenin, Almanyaya karşı harbe girişirlerken, pakt hükümlerinden hiç bahsetmemiş olmaları şayanı dikkattir [11].

6 — Harbin bidayetinde cemiyet âzası olan birçok devletler hemen tarafsızlıklarını ilân ettiler: Afganistan, Arjantin, Baltık devletleri, Danimarka, Finlandiye, İrlanda, İsviçre, İsveç, İspanya, Norveç, Meksika, Tayland v.s. bu harbin ilk tarafsızlarıdır.

7—Yine bu harbin başlarında İngiltere, Fransa, Avustralya umumi kâtipliğe bildirdiler ki, âza devletler kendilerini paktla aynı derecede bağlı görmediklerinden Daimi Adalet Divanı statüsü 36 cı maddesi hükümlerinin bu ihtilâfa tatbikini tanımayacaklardır.

[11] Tam metin için bakınız:

Société des Nations - Rapport sur l'oeuvre de la Société - Juillet - Mi-Novembre 1939. p. 5, 6

8 — Nihayet, harb başladıktan üç ay sonra, Milletler Cemiyetinin uyanışına şahit oluyoruz. Finlandiyanın talebi üzerine umumi kâtiplik, konseyi 9 İllkânunda, asambleyi de 11 İllkânunda içtimaa devet etti.

Sovyet Rusyanın Cenevrede isbatı vücut etmemesi ve muhasematın durdurulması hakkındaki müracaatı da kale almaması üzerine, Milletler Cemiyeti, Sovyet Rusyanın cemiyetten çıkarılmasına ve âza devletlerin Finlandiyaya maddi manevi yardımda bulunmalarına karar verdi. Milletler Cemiyetinin bu son hayat eseridir. Bundan sonra faaliyette bulunduğunu duymadık. Halbuki, pakt mucibince konseyin, senede en az bir defa toplanması şarttır (Mad. 4, bend 4).

İşte hâdiseler. Bunlara Atlantik beyannamesinde, bu harbden sonra kurulacak yeni dünya nizamının esasları ilân edilmiş olduğunu, Mihver Devletlerinin de harbin bidayetinden beri «yeni nizamdan» bahsettiklerini ilâve edecek olursak, devletlerin, Milletler Cemiyeti nizamını mülga söylediklerini kabul etmek icabeder. Gayesi sulhü korumak olan bir müessese, sulh tehlikeye düştüğü sırada baş vurulmayacak, harble mücadele için vücade getirilen bir nizama, harb karşısında iltifat edilmeyecek olursa, artık o müessesenin hayatiyetinden, nizamın mer'iyetinden bahsedilemez. Unutmamak lâzımdır ki, bir hukuk nizamının muteber addedilebilmesi için, asgari bir müessiriyete malik olması şarttır. Milletler Cemiyeti nizamının müessiriyetten tamamiyle mahrum olduğu aşikârdır.

Pakt ortadan kalkınca, tarafsızlık hakkındaki takyidler de kalkar. Fakat, bu ikinci dünya harbi, eski harblerden farklıdır. Muharipler, millî menfaatleri ile beraber ayrı dünya görüşlerini de müdafaa ediyorlar.

Harbin bu mahiyeti tarafsızlık müessesesine tesir etmiştir. Tarafsız devletlerden bazıları, dünya görüşlerinden birini yahut ötekini benimsemelerine göre, muharip taraflardan birini yahut ötekini tuttular. Böylelikle meydana, hayırhahane tarafsızlığı hatırlatan, yeni bir müessese çıktı: harb dışı olma...

Müesseseyi şöyle tarif edebiliriz: harb dışı olma, bir devletin fiilen harbe iştirâk etmeksizin, tarafsızlık kaidelerini muhariplerden biri lehine bozması halidir.

Harb dışı olmanın misalleri göz önündedir. Bazı devletler, harbin ilk günlerinde tarafsızlıklarını ilân ile, muharip devletlere silâh, mühimmat ve harb levazımı gönderilmesini yasak etmişlerdi. Bir müddet sonra aynı devletler, icra uzuvlarına, muharip taraflardan birine yardımda bu-

lunma selâhiyetini tanıyan kanunlar kabul edip, harb malzemesi göndermeğe başlanınca, tarafsızlıktan harb dışı vaziyetine geçmiş oldular.

Fakat, harb dışı hali muvakkat bir durumdur. Harb dışı devlet, harbin eşiğindedir. İltizam ettiği taraf malûm olduğundan, harbe girmesi gecikmez. Nitekim muharip taraflardan birine yardıma başlayan harb dışı devletler nisbeten kısa bir zaman sonra muharipler meyana katılırlar.

* * *

Bidayette sorulan suale artık cevap verebiliriz: bu harbte tarafsızlık hukuken caizdir. Tarafsızlığın kalkması, devletler arasında tesanüd esasına dayanan, harbi suç sayan bir nizamın kurulmasına, ve müessiriyetini temin eden vasıtaların izhar edilmiş olmasına bağlıdır. Bu olmadıkça, her harb tarafsızlığı ortaya kor. Devletlerde müşterek mesuliyet duygusu belirip kökleşmiş bulunmadıkça, bunun böyle olması hayırlıdır da...

Hayallerini hakikat sayan birtakım idealist, geçen harbden sonra bundan böyle harb çıkmıyacağını, çıksa bile, suçluya karşı elbirliği ile hareket eden devletlerin, harbi hemen bastıracaklarını söyledikten sonra, tarafsızlıkla artık Devletler Hukuku Tarihinin meşgul olacağını ilâve etmişlerdi.

Bilmem, aynı zevat bugün vaziyete ne derler? Harb felâketlerinden dürüst tarafsızlık siyasetimiz sayesinde uzak kalmış olduğumuzu düşündükçe, bendeniz, tarafsızlığın, tarih kitaplarının malı olmadığına şükre diyorum.